

การแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบซึ่งกันและกันในงานศิลปะไทย

The Reciprocal Exchange In Concepts and Styles among Thai Artistic Works

สมโชค สิ้นหนูกุล¹

Received: July 2, 2019

Revised: October 10, 2019

Accepted: October 15, 2019

บทคัดย่อ

งานศิลปะไทยแต่ละประเภทมีรูปแบบเฉพาะ ทั้งในงานด้านจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม รวมถึงงานศิลปะในประเภทย่อยต่าง ๆ เช่น มัณฑนศิลป์ และประณีตศิลป์ แต่มีงานกลุ่มหนึ่งในจำนวนของงานศิลปะประเภทต่าง ๆ เหล่านี้ซึ่งแสดงถึงการแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบซึ่งกันและกัน งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการทำความเข้าใจถึงการแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบซึ่งกันและกันที่ปรากฏในงานศิลปะประเภทต่าง ๆ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะและสถาปัตยกรรม ขอบเขตงานวิจัยคืองานศิลปะที่เป็นทัศนศิลป์ กลุ่มตัวอย่างได้แก่งานจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม มัณฑนศิลป์ และประณีตศิลป์ มีวิธีการวิจัยด้วยการเก็บข้อมูลภาคเอกสาร ได้แก่ประวัติและแนวความคิดในการออกแบบ รวมถึงข้อมูลภาคสนามจากการสำรวจและบันทึกภาพถ่าย ทำการวิเคราะห์รูปแบบกลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษา โดยการจัดกลุ่มจำแนกตามประเภทของงานศิลปะที่แสดงถึงการแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบซึ่งกันและกันอย่างเด่นชัด แบ่งออกเป็นสองกลุ่มได้แก่ กลุ่มที่ 1 การแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบจากงานศิลปะที่มีใช้งานสถาปัตยกรรมไปสู่งานสถาปัตยกรรม และในทางกลับกันคือ กลุ่มที่ 2 การแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบจากงานสถาปัตยกรรมไปสู่งานศิลปะที่มีใช้งานสถาปัตยกรรม ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มที่ 1 งานศิลปะที่มีใช้งานสถาปัตยกรรม เช่นจิตรกรรม ประติมากรรม มัณฑนศิลป์ หรือประณีตศิลป์ ถูกนำไปใช้เป็นรูปแบบให้กับพระเจดีย์และเครื่องยอด โดยแนวความคิดในการออกแบบอาจสอดคล้องกันหรือไม่ก็ได้ มีรูปแบบที่มีใช้แบบแผนของงานสถาปัตยกรรมโดยทั่วไปแต่มีความสัมพันธ์กันในเรื่องของรูปร่างรูปทรงที่สอดคล้องกัน กลุ่มที่ 2 พบว่าเครื่องยอดในงานสถาปัตยกรรมเป็นรูปแบบที่นำไปใช้กับงานศิลปะในประเภทอื่น ๆ ได้แก่มัณฑนศิลป์ และประณีตศิลป์ เช่นงานประดับตกแต่ง สิ่งของเครื่องใช้ และเครื่องเรือน โดยมีแนวความคิดที่สอดคล้องกันเพื่อสื่อแนวความคิดในเรื่องของปราสาทคือเรือนของผู้มีศักดิ์สูง แต่มีรูปแบบที่ได้สอดคล้องกับการใช้งานตามศิลปะในแต่ละประเภท การแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบซึ่งกันและกันในงานศิลปะไทย ทั้งจากงานศิลปะที่มีใช้งานสถาปัตยกรรมไปสู่งานสถาปัตยกรรม และในทางกลับกันคือจากงานสถาปัตยกรรมไปสู่งานศิลปะที่มีใช้งานสถาปัตยกรรมนั้น จะเกิดขึ้นต่อเมื่องานศิลปะแต่ละประเภทมีแนวความคิดที่สอดคล้องกัน หรือมีรูปแบบได้แก่รูปร่างและรูปทรงที่สอดคล้องกัน โดยเป็นการออกแบบในลักษณะของการอุปมาคือการนำแนวความคิดหรือรูปแบบจากสิ่งหนึ่งไปเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่ง

คำสำคัญ: การแลกเปลี่ยน แนวความคิด รูปแบบ ศิลปะไทย สถาปัตยกรรมไทย

Abstract

Each type of Thai artistic works has its own unique style, such as main types of arts as painting, sculpture, architecture, and this also includes all sub-categories of artistic works, such as decorative arts and Thai minor arts. However, there is a group of works among these various types of artistic works which expresses the reciprocal exchange of concepts and styles among all Thai artistic works. The objective of this research is to understand the reciprocal exchange in concepts and styles among different types of artistic

¹ สาขาวิชาสถาปัตยกรรมและการวางแผน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

works. In this research, the historical, artistic and architectural methodologies were also applied while the scope of the research was focused on Thai visual arts with sample groups including painting, sculpture, architecture, decorative arts, and Thai minor arts. Additionally, the researcher studied data from such documents as design history and concepts and collected on-site data by surveys and photo-records. Then, data retrieved from sampling group were analysed based on types of artistic works that outstandingly express the reciprocal exchange of concepts and styles among other artistic works. There were two main groups; Group 1: the exchange of concepts and styles from non-architectural artistic works to architectural works, and vice versa, Group 2: the exchange of concepts and styles from architectural works to non-architectural artistic works. The result revealed that in Group 1 the non-architectural artistic works such as painting, sculpture, decorative arts, and Thai minor arts, was considered as the style and used at the finials of pagodas. In Group 2, the finials in architectural works were used in other artistic works such as decorative arts and Thai minor arts, including decorative works, utensils, and furniture, with the harmonized concept to convey the meaning of the Prasada. On the other hand, there were styles that were not in accordance with other types of art. The reciprocal exchange of concepts and styles among artistic works can be happened when the harmony in concept and style, in appearances and shapes, emerged among different types of art.

Keywords: Exchange, Concept, Style, Thai Art, Thai Architecture

1. บทนำ

ศิลปะจำแนกออกได้เป็น 5 ประเภทคือ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม คีตกรรมและวรรณกรรม ซึ่งจิตรกรรม ประติมากรรมและสถาปัตยกรรมนั้นจัดเป็นทัศนศิลป์ คือศิลปะที่สัมผัสรับรู้ได้ด้วยตา (น. ณ ปากน้ำ, 2532) ในงานศิลปะไทยที่เป็นทัศนศิลป์ก็ประกอบไปด้วยงานในประเภทต่าง ๆ ดังที่กล่าว รวมทั้งยังมีงานศิลปะในประเภทย่อยซึ่งจัดเป็นประยุกต์ศิลป์ หมายถึงศิลปะที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ แต่คำนึงถึงสุนทรียภาพด้วย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2541) ประกอบไปด้วย มัณฑนศิลป์ คือศิลปะประยุกต์ที่เน้นด้านการตกแต่ง และประณีตศิลป์ คือศิลปะประยุกต์ที่เน้นความประณีตงดงาม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550) งานศิลปะไทยโดยมากมักมีรูปแบบที่แสดงออกถึงลักษณะเฉพาะของงานในแต่ละประเภทอย่างมีแบบแผนที่เด่นชัด เช่นงานจิตรกรรมที่เป็นงานในระนาบสองมิติ งานประติมากรรมที่มีระนาบในแบบสามมิติ และงานสถาปัตยกรรมซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับที่ว่างภายใน ประโยชน์ใช้สอยและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม อย่างไรก็ตามยังมีงานศิลปะไทยกลุ่มหนึ่งซึ่งมีลักษณะพิเศษ ได้แก่งานที่แสดงให้เห็นถึง การแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบซึ่งกันและกันระหว่างงานศิลปะในประเภทต่าง ๆ โดยการนำแนวความคิดหรือรูปแบบจากสิ่งหนึ่งมาเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่ง เช่นการนำแนวความคิดหรือรูปแบบของจิตรกรรม ประติมากรรม มัณฑนศิลป์ หรือประณีตศิลป์ มาใช้กับงานสถาปัตยกรรม หรือในทางกลับกันนำแนวความคิดหรือรูปแบบในงานสถาปัตยกรรมไปใช้กับงานศิลปะในประเภทอื่น ๆ ที่ไม่ใช่งานสถาปัตยกรรม ได้แก่งานมัณฑนศิลป์ หรือประณีตศิลป์ ตัวอย่างเช่นโกศซึ่งไม่ใช่งานสถาปัตยกรรม แต่ทำยอดอย่างหลังคาปราสาทด้วยสมมติว่าวัตถุที่ประดิษฐานไว้ในนั้นสูงศักดิ์อยู่ในปราสาทซึ่งเป็นงานสถาปัตยกรรม (นริศรา นวัตกรรม, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา, 2505 ก) แนวความคิดในเรื่องดังกล่าวปรากฏตัวอย่างที่หลากหลายกับงานศิลปะไทยในประเภทต่าง ๆ แต่ยังไม่มีการรวบรวม จัดหมวดหมู่และทำการวิเคราะห์ให้เข้าใจอย่างชัดเจนว่างานศิลปะไทยในแต่ละประเภทมีความสัมพันธ์กันอย่างไรและมีที่มาเช่นใด จากข้อสังเกตที่เกิดขึ้นนี้จึงเป็นที่มาและความสำคัญของงานวิจัยชิ้นนี้

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของงานศิลปะไทยประเภทต่าง ๆ ที่เป็นทัศนศิลป์ โดยมีกลุ่มตัวอย่างคืองานจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม รวมถึงงานศิลปะในประเภทย่อยต่าง ๆ เช่น มัณฑนศิลป์ และประณีตศิลป์ ในประเด็นของการแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบซึ่งกัน

2.2 เพื่อศึกษาถึงที่มาของการแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบซึ่งกันที่ปรากฏงานในศิลปะไทยประเภทต่าง ๆ ที่เป็นทัศนศิลป์

3. ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษางานศิลปะไทยในแบบประเพณี หมายถึงศิลปะที่มีรูปแบบและคตินิยมทางศิลปะที่คนภายในชุมชนหรือชนชาตินั้น ๆ เห็นพ้องต้องกันว่าดีงาม จึงมีสมมุติกำหนดและยึดถือเป็นคตินิยม เมื่อมีการปฏิบัติและรับช่วงสืบต่อกันมาหลายชั่วคนโดยยึดถือลักษณะรูปแบบและคตินิยมดั้งเดิมไว้เป็นส่วนใหญ่จนกลายเป็นวัฒนธรรม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2541) โดยศึกษาเฉพาะงานศิลปะไทยซึ่งเป็นงานทัศนศิลป์คืองานศิลปะที่สัมผัสรับรู้ได้ด้วยตา (น. ณ ปากน้ำ, 2532) ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม รวมทั้งงานศิลปะในประเภทย่อยต่าง ๆ ซึ่งจัดเป็นประยุกตศิลป์ หมายถึงศิลปะที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ แต่คำนึงถึงสุนทรียภาพด้วย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2541) ได้แก่ มัณฑนศิลป์ คือศิลปะประยุกต์ที่เน้นด้านการตกแต่ง และประณีตศิลป์ คือศิลปะประยุกต์ที่เน้นความประณีตงดงาม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550) โดยเน้นการวิเคราะห์ในประเด็นของแนวความคิดในการออกแบบหรือคติความเชื่อและความหมายและในประเด็นของรูปแบบศิลปะ ตามระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะไทย

4. วิธีการวิจัย เครื่องมือวิจัย และระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะไทย โดยใช้แนวทางการศึกษา 2 แนวทางคือ การศึกษาที่เน้นคติความเชื่อและความหมาย คือการศึกษาถึงแนวความคิดในการออกแบบ หรือเรียกว่า ประติมานวิทยา (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2551) และการศึกษาที่เน้นรูปแบบศิลปะ คือการแบ่งโบราณสถานวัตถุอย่างเป็นรูปธรรมออกเป็นกลุ่มตามความแตกต่างด้านรูปแบบศิลปะ รวมถึงในประเด็นอื่น เช่น มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์อย่างไร ได้รับอิทธิพลจากศิลปะอื่นอย่างไร อะไรเป็นสาเหตุเบื้องหลังที่ทำให้ศิลปะนั้น ๆ มีรูปแบบเป็นเช่นนั้น (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2551) โดยศึกษาเรื่องหน้าที่การใช้งาน รูปร่าง รูปทรง วัสดุ ลวดลายและการประดับตกแต่ง เป็นต้น

การศึกษานี้มีกลุ่มตัวอย่างจากงานศิลปะไทยซึ่งเป็นทัศนศิลป์ ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม รวมทั้งมัณฑนศิลป์ และประณีตศิลป์ โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกจากงานศิลปะซึ่งแสดงถึงการแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบซึ่งกันและกัน กล่าวคือมีการนำรูปแบบของงานศิลปะประเภทหนึ่งไปใช้กับอีกประเภทหนึ่ง โดยได้ทำการจัดกลุ่มศึกษาออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 การแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบจากงานศิลปะที่มีใช้งานสถาปัตยกรรมไปสู่งานสถาปัตยกรรม และกลุ่มที่ 2 การแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบจากงานสถาปัตยกรรมไปสู่งานศิลปะที่มีใช้งานสถาปัตยกรรม (ตารางที่ 1) ทำการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างดังกล่าว ในภาคเอกสารได้แก่ประวัติความเป็นมา รวมทั้งงานศึกษาที่ผ่านมาที่เกี่ยวข้อง และในภาคสนามได้แก่การสำรวจและบันทึกภาพถ่าย นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ในประเด็นของแนวความคิดที่ใช้ในการออกแบบ หน้าที่การใช้งาน และรูปแบบศิลปะ ว่าปัจจัยเหล่านี้เมื่อเกิดการแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบซึ่งกันและกันแล้วมีความสัมพันธ์กันเช่นไรและเกิดขึ้นด้วยเหตุผลใด

ตารางที่ 1 แสดงการอธิบายและการจำแนกกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา

การแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบซึ่งกันและกันในงานศิลปะไทย			
กลุ่มที่ 1 การแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบจากศิลปะที่มีใช้งานสถาปัตยกรรมไปสู่งานสถาปัตยกรรม		กลุ่มที่ 2 การแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบจากสถาปัตยกรรมไปสู่งานศิลปะที่มีใช้งานสถาปัตยกรรม	
งานศิลปะ →	งานสถาปัตยกรรม	งานสถาปัตยกรรม →	งานศิลปะ
งานจิตรกรรม งานประติมากรรม	พระเจดีย์ทรงปราสาท -ปราสาทยอดโด -ปราสาทยอดกลีบมะเฟือง -ปราสาทยอดกลีบบัว	ปราสาท	มณฑป ศิลป์ ประณีตศิลป์ -บุษบก -ตู้พระไตรปิฎก -พระโกศ -หัวเม็ดทรงมณฑป
งานประติมากรรมงานประณีตศิลป์	เครื่องยอด -เครื่องยอดจตุรพักตร์ -เครื่องยอดทรงมงกุฏ	สถาปัตยกรรมทรงจั่ว	-ธรรมาสัน -สิ่วกา

5. ผลการวิจัย

5.1 การแลกเปลี่ยนแนวคิดและรูปแบบจากงานศิลปะที่มีใช้งานสถาปัตยกรรมไปสู่งานสถาปัตยกรรม

งานสถาปัตยกรรมไทยโดยทั่วไปมักมีรูปแบบที่แสดงถึงหน้าที่การใช้งานและมีแบบแผนของงานสถาปัตยกรรมในประเภทนั้น ๆ อย่างไรก็ตามสถาปัตยกรรมไทยบางกลุ่มมีรูปแบบที่แสดงถึงแนวคิดของงานศิลปะไทยในประเภทอื่น ๆ ได้แก่ งานจิตรกรรม งานประติมากรรม หรืองานประณีตศิลป์ เป็นต้น ดังเช่นการนำรูปแบบของมงกุฏมาใช้กับยอดประตูและยอดมณฑป (นิสรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระกรมพระยา, 2504 ก) ในการศึกษานี้จะกล่าวถึงสถาปัตยกรรมซึ่งแสดงถึงแนวคิดและรูปแบบดังกล่าว ได้แก่ สถาปัตยกรรมประเภทพระเจดีย์ และสถาปัตยกรรมเครื่องยอด

5.1.1 สถาปัตยกรรมพระเจดีย์

เจดีย์ มาจากคำว่า จิตต แปลว่าสิ่งน่าใจ (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานิสรานุวัตติวงศ์, 2512) หรือมาจากคำว่า เจตยะ หรือ ใจตยะ หมายถึงสิ่งเตือนใจ เจดีย์มีที่มาจากศัพท์เดิมคือ สตูปะ หรือ สตูป หมายถึงพูนดิน คือเนินดินเหนียวหลุมฝังศพหรือกระดูกผู้วายชนม์ของบุคคลที่ควรแก่การเคารพบูชา (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2560) แนวคิดของการรับเอารูปแบบหรือแรงบันดาลใจจากสิ่งอื่นมาเป็นรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมก็มีมาพร้อมกับพระเจดีย์ในสมัยแรกเริ่ม ดังเห็นได้จากองค์ประกอบในส่วนยอดของสถูปเจดีย์ในศิลปะอินเดียโบราณที่เรียกว่า ฉัตรวลี ซึ่งมีที่มาจากฉัตรหรือร่ม และต่อมาได้พัฒนาไปเป็นปล้องฉัตร จนเป็นแบบแผนสำคัญของเจดีย์ทรงระฆังในศิลปะไทย นอกจากพระเจดีย์ทรงระฆังแล้ว ยังปรากฏพระเจดีย์ในรูปทรงอื่น ๆ ซึ่งมีรูปแบบที่แสดงถึงแรงบันดาลใจจากรูปแบบในเชิงจิตรกรรมหรือประติมากรรมอันมีที่มาจากธรรมชาติ ในบทความนี้ได้ยกตัวอย่างจากพระเจดีย์ทรงปราสาทซึ่งแสดงถึงแนวคิดดังกล่าวอย่างเด่นชัด

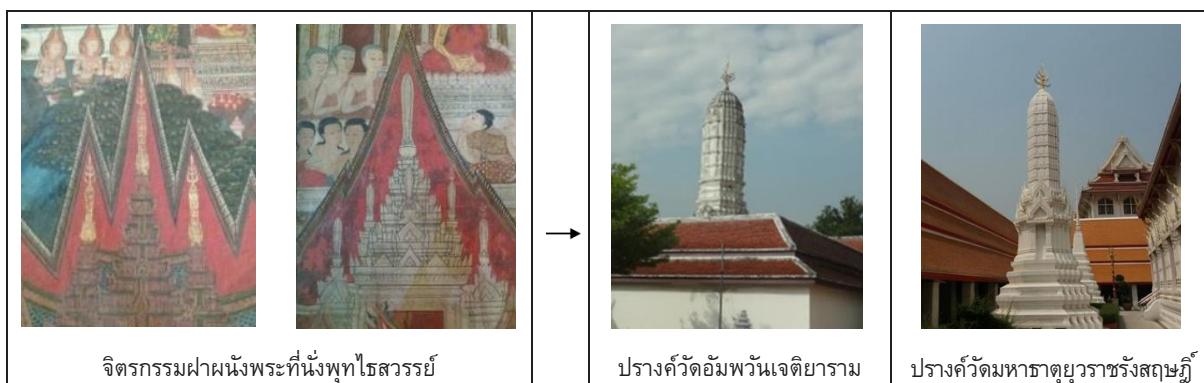
เจดีย์ทรงปราสาทแบบยอดโด: รูปแบบที่สัมพันธ์กับแนวความคิดในงานจิตรกรรม

พระเจดีย์ทรงปราสาทเป็นพระเจดีย์รูปแบบหนึ่งที่มีพัฒนาการมาจากปราสาทเครื่องก่อในศิลปะขอม แต่มีการปรับหน้าที่การใช้งานมาเป็นพระเจดีย์ในพระพุทธศาสนา รวมทั้งมีการคลี่คลายลดทอนรูปแบบและองค์ประกอบจนเกิดเป็นแบบแผนเฉพาะในงานสถาปัตยกรรมไทย มีส่วนยอดซึ่งมีที่มาจากเรือนชั้นซ้อนเพื่อสื่อความหมายถึงปราสาทคือเรือนสำหรับผู้มีศักดิ์สูง อย่างไรก็ตามยังมีพระเจดีย์ทรงปราสาทในรูปแบบพิเศษซึ่งแสดงถึงแนวความคิดที่อาจเกี่ยวข้องกับรูปแบบในจิตรกรรม พระเจดีย์ในกลุ่มนี้แม้จะมีรูปแบบโดยรวมตามลักษณะของพระเจดีย์ทรงปราสาทโดยทั่วไป แต่มีรูปแบบบางประการเช่นการมีรูปทรงหรือองค์ประกอบของส่วนยอดที่ต่างออกไปจากแบบแผน เช่นพระปราสาทประธาน วัดอัมพวันเจติยาราม จังหวัดสมุทรสงคราม และพระปราสาทวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีสัดส่วนของส่วนยอดที่มีผายและโตออก รูปแบบดังกล่าวไม่ปรากฏทั่วไปในงาน

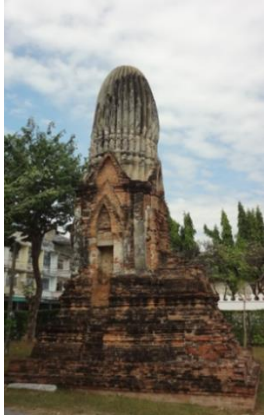
สถาปัตยกรรมแต่แบบแผนเช่นนี้มักปรากฏในงานจิตรกรรมไทยประเพณีซึ่งนิยมเขียนภาพยอดปราสาทในลักษณะที่ผายโตออก ตัวอย่างเช่นภาพจิตรกรรมทรงปราสาทที่ปรากฏในงานจิตรกรรมไทย จากจิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ (รูปที่ 1)

เจดีย์ทรงปราสาทยอดกลีบมะเฟืองและเจดีย์ทรงปราสาทยอดกลีบบัว: รูปแบบที่สัมพันธ์กับแนวความคิดในเชิงประติมากรรม

เจดีย์ทรงปราสาทยอดกลีบมะเฟืองเป็นปราสาทรูปแบบพิเศษในศิลปะอยุธยาตอนต้น (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2560) มีองค์ประกอบในส่วนยอดต่างไปจากแบบแผนของพระเจดีย์ทรงปราสาททั่วไปโดยมีลักษณะคล้ายกลีบมะเฟืองเป็นสันยาวต่อเนื่องขึ้นไปจรดปลายยอด พบหลักฐานเพียง 4 องค์เท่านั้นคือวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี จำนวน 3 องค์ และวัดมหาธาตุ เมืองสุพรรณบุรี จังหวัดสุพรรณ มีข้อสันนิษฐานหลายทฤษฎีที่กล่าวถึงที่มาของรูปแบบยอดกลีบมะเฟือง เช่นแนวคิดในเชิงคติความหมายที่กล่าวว่าส่วนของกลีบมะเฟืองมีวิธีการสร้างจากการวางรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส 8 รูปซ้อนลงบนศูนย์กลางเดียวกัน จัดมุมให้ได้จังหวะทิศที่เท่ากันจะทำให้เกิดจำนวนกลีบแฉกทั้งหมด 32 กลีบ อาจหมายถึงทิศน้อยทิศใหญ่ที่มีเทพประจำรักษาหรืออาจหมายถึงอาการ 32 ในกายมนุษย์ทำขึ้นเพื่อใช้เป็นข้อพิจารณาธรรม (โชติ ภัทธานมิตร, 2548) นอกจากนั้นยังกล่าวถึงประติมากรรมรูปเทพพนมซึ่งโผล่จากดอกบัวที่ประดับตรงเชิงกลีบมะเฟืองทุกเหลี่ยมมุมนั้นว่าหมายถึงสวรรค์สุขาวิติ ตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาหายานซึ่งยึดถือคัมภีร์สัทธรรมปุณฑริกสูตรและปรัชญาปารมิตาสูต (น. ณ ปากน้ำ, 2541) อย่างไรก็ตามหากพิจารณาในเชิงทัศนศิลป์ซึ่งเป็นรูปธรรมเชื่อว่าเป็นการปรับปรุงจากส่วนบนที่เป็นชั้นซ้อนลดหลั่นของเจดีย์ทรงปราสาท โดยตัดชั้นซ้อนทั้งหมดออกไปกลายเป็นทรงแท่งเรียบ เพิ่มหัยมุมให้แท่งเรียบก็ได้รูปแบบรูปทรงแปลกตาที่เรียกว่ายอดทรงกลีบมะเฟือง (สันติ เล็กสุขุม, 2553) ลักษณะที่ปรากฏแสดงให้เห็นถึงแนวความคิดจากรูปแบบหรือรูปทรงในเชิงประติมากรรมที่เกิดจากการกลายรูปหรือแปลงรูปโดยเอาชั้นซ้อนหรือที่เรียกว่าชั้นรัดประคดในส่วนยอดออกทั้งหมด และเชื่อมต่อแนวเส้นทางตั้งของแนวกลีบขนุนเข้าด้วยกันทำให้เกิดเป็นกลีบรียาวขึ้นไปจรดยอด โดยรักษาแนวเส้นโครงร่างรอบนอกของแนวกลีบขนุนในแต่ละชั้นไว้ และจัดระเบียบของแนวรีทางตั้งซึ่งเป็นส่วนของกลีบขนุนเดิมในผังแบบเพิ่มมุม ให้ทุกเหลี่ยมมุมนั้นอยู่ในระตมีที่เท่ากันในผังรูปวงกลม โดยยังคงรูปทรงและเส้นรอบรูปไว้เช่นเดิม เป็นผลให้เกิดรูปแบบที่มีลักษณะคล้ายมะเฟืองอันเป็นที่มาของชื่อเจดีย์ทรงดังกล่าวนี้ นอกจากนี้ยังปรากฏพระเจดีย์ทรงปราสาทในรูปแบบพิเศษซึ่งแสดงถึงรูปทรงในเชิงประติมากรรมคือการนำกลีบบัวมาประดับส่วนยอด ได้แก่ปราสาทบิรารวัดพิชัยญาติการาม กรุงเทพมหานคร ในศิลปะรัตนโกสินทร์ (รูปที่ 2) พระเจดีย์ทรงปราสาทในรูปแบบต่าง ๆ ดังที่กล่าวนี้จัดได้ว่าเป็นพระเจดีย์ในรูปแบบพิเศษคือมีรูปทรงหรือองค์ประกอบที่ต่างไปจากแบบแผนของเจดีย์โดยทั่วไป เป็นที่นิยมเฉพาะในบางแห่งหรือบางยุคสมัยเท่านั้นและไม่มีการสร้างกันสืบมาอย่างต่อเนื่อง รูปแบบดังกล่าวเกิดจากการปรับเปลี่ยนหรือดัดแปลงมาจากพระเจดีย์ในแบบมาตรฐานที่มีอยู่ โดยนำแนวความคิด ของงานจิตรกรรมหรือประติมากรรมเข้ามาผสมผสานจนเกิดเป็นรูปแบบเฉพาะ

รูปที่ 1 เปรียบเทียบรูปแบบของปราสาทที่ปรากฏในงานจิตรกรรมไทยจากจิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กับรูปแบบของปราสาทในงานสถาปัตยกรรม จากตัวอย่างพระเจดีย์ทรงปราสาทวัดอัมพวันเจติยาราม จังหวัดสมุทรสงคราม และวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีลักษณะส่วนยอดที่โตกว่าพระเจดีย์ทรงปราสาทโดยทั่วไป

 ปราสาทประธานวัดพุทธไธสวรารย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	 ปราศัณยอดกลีบมะเฟือง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี	 ปราศัณยอดกลีบบัว วัดพิชัยญาติการาม กรุงเทพฯ
--	---	--

รูปที่ 2 เปรียบเทียบรูปแบบของยอดปราสาทที่เป็นแบบแผน จากตัวอย่างปราสาทประธานวัดพุทธไธสวรารย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กับปราสาทในรูปแบบพิเศษที่แสดงถึงแนวความคิดในเชิงประติมากรรม เช่นปราศัณยอดกลีบมะเฟือง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี และปราศัณยอดกลีบบัว วัดพิชัยญาติการาม กรุงเทพมหานคร

5.1.2 สถาปัตยกรรมเครื่องยอด

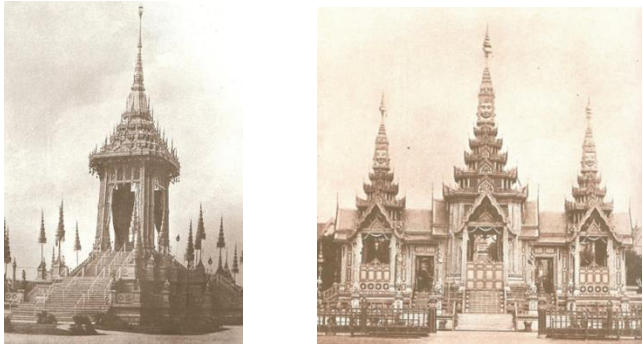
เครื่องยอดหรือกฎการคือส่วนของเครื่องบนหรือเครื่องหลังคาที่มีลักษณะเป็นยอด โดยมีแนวคิดที่มาจากปราสาทซึ่งคลี่คลายลดรูปเป็นเชิงสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายถึงเรือนชั้นหรือสถาปัตยกรรมสำหรับผู้ที่มีศักดิ์สูง ความหมายของปราสาทซึ่งเป็นคติแนวคิดของอินเดียบราหฺมาหมายถึงเรือนหรือคฤหาสน์ที่มีหลายชั้นอันเป็นเครื่องหมายแสดงถึงพระราชวังหรือที่อยู่อันสูงศักดิ์สำหรับพระจักรพรรดิหรือบุคคลผู้สูงด้วยศักดิ์หรือฐานะ เครื่องยอดในงานสถาปัตยกรรมไทยประกอบด้วยหลังคาซ้อนชั้นอันเป็นแบบแผนของงานสถาปัตยกรรมซึ่งสื่อถึงเรือนซ้อนชั้นดังที่ไดกล่าว สามารถจำแนกรูปแบบอย่างกว้างๆได้เช่น เครื่องยอดทรงมณฑปหรือทรงบุษบก เครื่องยอดทรงปราสาท เครื่องยอดทรงพระศูป และเครื่องยอดทรงมงกุฎ สำหรับเครื่องยอดซึ่งแสดงถึงการรับเอาแนวความคิดของงานศิลปะประเภทอื่น ๆ เช่นงานประติมากรรม หรืองานประณีตศิลป์ ปรากฏกับเครื่องยอดแบบจตุรพักตร์และเครื่องยอดทรงมงกุฎ

เครื่องยอดแบบจตุรพักตร์

จตุรพักตร์หรือที่มักเรียกกันโดยทั่วไปว่าพรหมพักตร์ คือผู้มี 4 หน้า หมายถึงพระพรหมซึ่งเป็นเทพเจ้าองค์ 1 ใน 3 องค์ของศาสนาพราหมณ์ ในพระพุทธศาสนาหลักทิมหายาน พระพรหมหมายถึงพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรซึ่งมีอีกพระนามหนึ่งว่า สมันตมุข คือผู้มีพระพักตร์โดยรอบทุกทิศ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550) การนำแนวความคิดและรูปแบบของภาพใบหน้าบุคคลซึ่งเป็นงานประติมากรรมมาเป็นรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมนั้น ปรากฏหลักฐานมาแล้วตั้งแต่ศิลปะขอมแบบบายน เช่นยอดปราสาทบายน และประตูเมืองนครธม ประเทศกัมพูชา สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงมีพระดำริว่า “พรหมพักตร์นั้นเป็นความคิดของเขมร ที่ก็จะเป็นแผ่นชีเพราะเห็นที่ในเมืองเขมรก็มีไม่มาก” (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า, 2505 ข, หน้า 13) แรงบันดาลใจจากแนวคิดและรูปแบบดังกล่าวยังปรากฏในศิลปะสุโขทัย เช่นยอดซุ้มประตูวัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุโขทัย ศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย หลักฐานในศิลปะอยุธยาทั้งข้อมูลจากเอกสารและงานศิลปะแสดงให้เห็นว่ารูปแบบของจตุรพักตร์หรือพรหมพักตร์นั้นเป็นที่นิยมและนำมาใช้กับงานศิลปะในรูปแบบต่าง ๆ เช่นงานประณีตศิลป์ (รูปที่ 3) และงานสถาปัตยกรรมเครื่องยอด เครื่องยอดแบบจตุรพักตร์หรือพรหมพักตร์ยังเป็นแบบแผนที่ได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่องมาในสมัยรัตนโกสินทร์แต่มิได้ปรากฏใช้โดยทั่วไป มักปรากฏเฉพาะกับงานศิลปะและสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับราชสำนักซึ่งมีศักดิ์ที่สูงอย่างยิ่งเท่านั้น เช่นยอดพระกลดพระมหากษัตริย์บุษบกพระที่นั่ง พบว่าในงานสถาปัตยกรรมมีรูปแบบการใช้งาน 2 ประเภทคือซุ้มประตูในพระบรมมหาราชวัง และพระเมรุมาศของพระมหากษัตริย์และพระบรมราชินี ซึ่งล้วนเกี่ยวข้องกับและแสดงถึงการใช้งานของผู้ที่มีฐานะาศักดิ์สูงทั้งสิ้น (รูปที่ 4)

 ประติมากรรม พระพรหม	→	 พระเต้าทักษิโณทกทองคำ ศิลปะอยุธยา
--	---	---

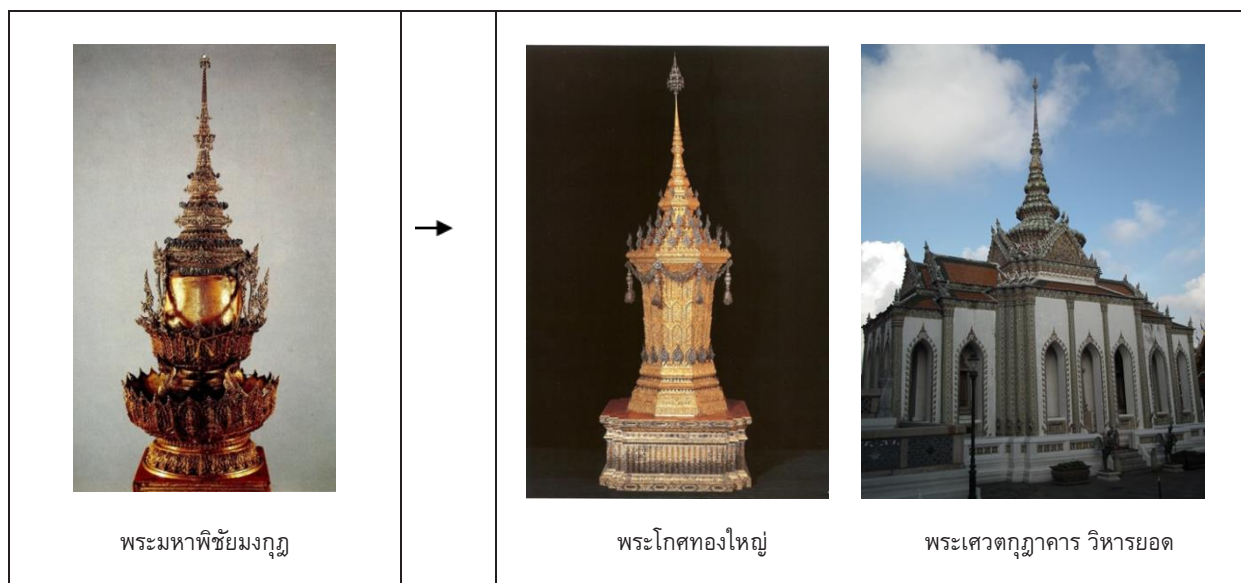
รูปที่ 3 รูปแบบในเชิงประติมากรรมของจตุรพักตรหรือพรหมพักตร ถูกนำไปใช้เป็นรูปแบบของงานประณีตศิลป์ ตัวอย่างจากพระเต้าทักษิโณทกทองคำ ศิลปะอยุธยา จากกรุพระปรางค์ วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (2562)

 ประติมากรรม พระพรหม	→	 ซุ้มประตูวัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุโขทัย ซุ้มประตูพระราชวังหลวง พระนครศรีอยุธยา และซุ้มประตูในพระบรมมหาราชวัง พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระเมรุมาศสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
--	---	---

รูปที่ 4 รูปแบบในเชิงประติมากรรมของจตุรพักตรหรือพรหมพักตร ซึ่งนำมาใช้ในงานสถาปัตยกรรม โดยเป็นรูปแบบของเครื่องยอดซุ้มประตู และพระเมรุ
ที่มา: กรมศิลปากร (2556)

เครื่องยอดทรงมงกุฏ

เครื่องยอดทรงมงกุฏนับเป็นเครื่องยอดในรูปแบบพิเศษซึ่งปรากฏหลักฐานจากงานสถาปัตยกรรมในศิลปะรัตนโกสินทร์เป็นอย่งน้อย แบบแผนอันสำคัญคือส่วนของเครื่องหลังคาหรือเครื่องยอดซึ่งมีรูปแบบเป็นทรงมงกุฏคือศิราภรณ์หรือเครื่องประดับศีรษะ จึงมีรูปแบบที่ต่างไปจากระเบียบแบบแผนของเครื่องยอดในงานสถาปัตยกรรมไทยโดยทั่วไปซึ่งมีรูปแบบและองค์ประกอบที่แสดงถึงความเป็นสถาปัตยกรรมในแบบเรือนชั้นซ้อนตามแนวคิดความหมายของปราสาท แนวความคิดของการนำรูปแบบมงกุฏไปใช้กับงานศิลปะในประเภทอื่น ๆ ซึ่งไม่ตรงกับวัตถุประสงค์หรือหน้าที่การใช้งานเดิมเริ่มปรากฏมาจากงานประณีตศิลป์ในเบื้องต้นก่อน ดังหลักฐานจากพระโกศทองใหญ่ซึ่งเป็นพระโกศที่มีฝาเป็นยอดทรงมงกุฏที่สร้างขึ้นในรัชกาลที่ 1 มีข้อสันนิษฐานถึงที่มาของแนวคิดในการนำรูปแบบของมงกุฏมาใช้กับยอดฝัพระโกศว่า “ลองประกอบโกศอย่างฝัทรงมงกุฏนั้นคงเกิดจากยอดโกศที่ทำทรงฝัสูงเป็นภูฎาการขึ้นได้นั้นนำไป ให้มีความคิดเปลี่ยนแปลงเป็นทรงมงกุฏตามยศศพซึ่งจะพึงสวมมงกุฏได้ขึ้นอีก และมีใช้จะทำแต่ยอดโกศเท่านั้น ยังทำเปลี่ยนแปลงไปถึงยอดประตูและยอดมณฑปจริง ๆ อีกด้วย” (นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา, 2504 ก, หน้า 145) แนวคิดและรูปแบบของมงกุฏจึงถูกนำไปใช้ในงานสถาปัตยกรรม ซึ่งเกิดขึ้นครั้งแรกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังหลักฐานจากงานสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นในรัชกาลของพระองค์ ตัวอย่างอันสำคัญได้แก่พระเศวตภูฎาการวิหารยอด วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เครื่องยอดทรงมงกุฏได้รับความนิยมมาอย่างต่อเนื่องจนถึงรัชกาลที่ 4 และเริ่มปรากฏน้อยลงหลังสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งมงกุฏ ยอดพระโกศและเครื่องยอดปราสาท ล้วนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันทั้งในแง่ของคติความหมายคือเป็นสิ่งที่แสดงถึงฐานะสำหรับผู้มีศักดิ์สูงด้วยกันทั้งสิ้น นอกจากนี้เครื่องยอดทรงมงกุฏนั้นยังอาจเป็นคติสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับคติพระอินทร์ หรืออินทรคติ ดังปรากฏในคัมภีร์ปัญจราชาภิเศกที่เปรียบเทียบพระมหามงกุฏซึ่งเป็นหนึ่งในเครื่องราชกกุธภัณฑ์กับยอดวิมานของพระอินทร์ (พิชญา สุ่มจินดา, 2553) ในแง่ของรูปแบบและองค์ประกอบทางศิลปะ ทั้งมงกุฏและเครื่องยอดปราสาทต่างอยู่ในรูปทรงเดียวกันคือเป็นยอดแหลมในทรงจอมแห รวมทั้งลักษณะของการซ้อนชั้นที่อาจเทียบเคียงกันได้ระหว่างชั้นของมงกุฏและการซ้อนชั้นของเครื่องหลังคาปราสาทอีกด้วย แม้ว่ารูปแบบของมงกุฏจะถูกนำมาใช้กับงานสถาปัตยกรรม หากแต่มีการปรับปรุงรูปแบบบางประการให้สอดคล้องกับวัสดุและกรรมวิธีทางการก่อสร้างในงานสถาปัตยกรรม เช่นการใช้ผังแบบเพิ่มมุมและยกเก็จแทนผังแบบวงกลม (รูปที่ 5)

รูปที่ 5 รูปแบบของมงกุฏซึ่งเป็นงานประณีตศิลป์ ถูกนำไปใช้เป็นรูปแบบของพระโกศ และเครื่องยอด

ในงานสถาปัตยกรรมไทย เช่นพระเศวตภูฎาการ วิหารยอด วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

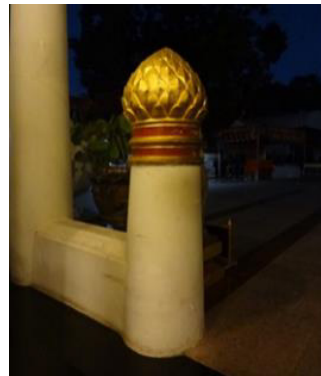
ที่มา: แ่งน้อย ศักดิ์ศรี, หม่อมราชวงศ์ และคณะ (2531) และสมมตอมรพันธ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ,

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา และนริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา (2539)

นอกจากสถาปัตยกรรมประเภทพระเจดีย์และเครื่องยอดแล้ว แนวความคิดของงานศิลปะในประเภทต่าง ๆ เช่น งานจิตรกรรม ประติมากรรม มัณฑนศิลป์ และประณีตศิลป์ ยังปรากฏกับองค์ประกอบซึ่งเป็นงานประดับในงานสถาปัตยกรรมด้วย เช่นฐานอาคารประเภทต่าง ๆ ได้แก่ฐานสิงห์ซึ่งมีที่มาจากรูปแบบของเครื่องเรือนหรือการทำลวดบัวฐานให้เกิดเส้นที่มีความหย่อนโค้ง ที่เรียกกันว่าटकทองช้างหรือทองสำเภา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550) รวมไปถึงงานประดับหัวเสา บัวหัวเสา ที่มีรูปแบบในเชิงประติมากรรม (รูปที่ 6)

งานประดับหัวเสา พระอุโบสถ วัดทองธรรมชาติ กรุงเทพมหานคร

บัวหัวเสา วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

ฐานสิงห์ พระเจดีย์วัดพุทไธสวรรย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ฐานटकทองสำเภา งานสถาปัตยกรรมอยุธยา

รูปที่ 6 รูปแบบของงานมัณฑนศิลป์และประณีตศิลป์ ซึ่งนำมาใช้ในองค์ประกอบของงานประดับในงานสถาปัตยกรรมไทย

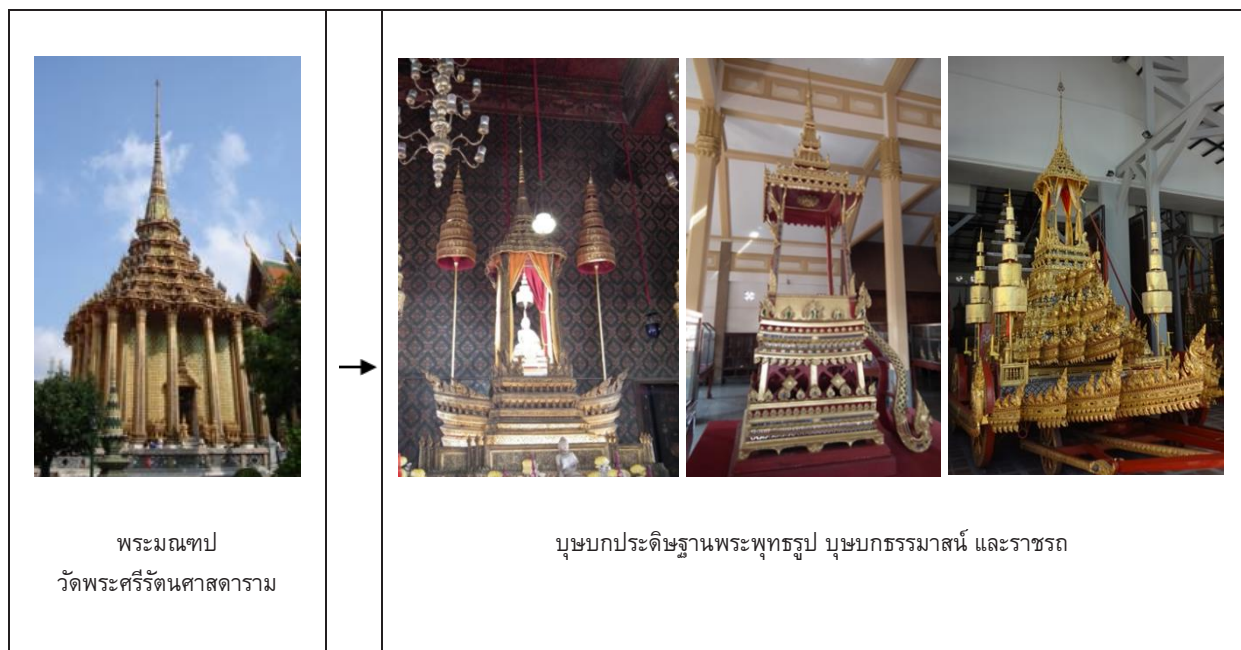
5.2 การแลกเปลี่ยนแนวคิดและรูปแบบจากงานสถาปัตยกรรมไปสู่งานศิลปะที่มีในงานสถาปัตยกรรม

การแลกเปลี่ยนแนวคิดและรูปแบบจากงานสถาปัตยกรรมไปสู่งานศิลปะที่มีในงานสถาปัตยกรรม เป็นแนวคิดในทางตรงกันข้ามและปรากฏควบคู่กันกับการแลกเปลี่ยนแนวคิดและรูปแบบจากงานศิลปะที่มีในงานสถาปัตยกรรมไปสู่งานสถาปัตยกรรม กล่าวคือการนำแนวคิดหรือรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม ไปใช้เป็นรูปแบบของงานศิลปะไทยในประเภทอื่น ๆ ได้แก่ งานจิตรกรรม ประติมากรรม มัณฑนศิลป์ หรือประณีตศิลป์ ตัวอย่างที่ชัดเจนเห็นได้จากแนวความคิดในเรื่องของปราสาท ซึ่งหมายถึงเรือนชั้นถือเป็นสถาปัตยกรรมสำหรับผู้ที่มีศักดิ์สูง แนวความคิดดังกล่าวยังได้ถูกนำไปใช้และปรากฏกับงานศิลปะไทยในประเภทอื่น ๆ ด้วย โดยการนำรูปแบบและองค์ประกอบของงานสถาปัตยกรรมไปใช้กับสิ่งที่มีในงานสถาปัตยกรรม ดังเช่น “หลังคามณฑป บุษบก แม้ที่สุดจนฝาโกศ ก็ทำยอดอย่างหลังคาปราสาท ด้วยสมมติต่อลงไปว่าวัตถุที่ประดิษฐานไว้ในนั้นสูงศักดิ์อยู่ในปราสาท” (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า, 2505 ก, หน้า 198) ในหัวข้อนี้จะขอ

ยกตัวอย่างในกรณีดังกล่าวซึ่งปรากฏจากงานมณฑนศิลป์และประณีตศิลป์ ได้แก่ บุษบก ตู้พระไตรปิฎก พระโกศ และ หัวเม็ดทรงมณฑป

5.2.1 บุษบก

ตัวอย่างที่สำคัญได้แก่งานศิลปกรรมประเภทสถาปัตยกรรมจำลองหรือปราสาทจำลอง ได้แก่ งานประณีตศิลป์ประเภทบุษบกโดยมีการใช้งานในลักษณะต่าง ๆ ทั้งเครื่องเรือน งานประดับตกแต่งตลอดจนยานพาหนะ เช่น บุษบกประดิษฐานพุทธรูปยืนวิฆเนศวร บุษบกธรรมาสัน บุษบกพระที่นั่ง ราชบัลลังก์ บุษบกราชรถ และราชยาน เป็นต้น สังเกตได้ว่าการใช้งานในทุกรูปแบบล้วนเกี่ยวข้องกับพระศาสนาและราชสำนักทั้งสิ้น บุษบกตามความหมายในพจนานุกรมคืออาคารไม้หรือโลหะ มักทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส รูปหลายเหลี่ยมหรือรูปกลม ด้านข้างโปร่ง ประกอบด้วย ส่วนยอด ส่วนกลาง และส่วนฐาน ส่วนยอดทำเป็นแบบต่าง ๆ เช่น ยอดปราสาท ยอดปราศรัย ยอดมงกุฎ โดยเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์หรือเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ ส่วนบุษบกสำหรับพระสงฆ์แสดงธรรมเรียกว่า บุษบกธรรมาสันหรือธรรมาสันบุษบก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550) คำว่าบุษบกตามรูปศัพท์หมายถึงดอกไม้หรือช่อดอกไม้ “มาจากคำว่า บุษหรือบุษบา ในศิลปะไทย ปราสาท มณฑปและบุษบกเป็นสิ่งเดียวกัน โดยที่ทั้งสามอย่างต้องเป็นหลังคาซ้อนชั้นมียอดแหลมที่ในทางศัพท์ช่างเรียกว่าเครื่องยอด หรือทางบาลีเรียกว่ากุฎาคาร ถ้าไม่ใช่เรือนเป็นของเล็ก ๆ มีหลังคาซ้อนเป็นยอดเข้าได้คนเดียวหรือไม่ได้เลย สำหรับนั่งหรือสำหรับตั้งอะไร ๆ เรียกว่าบุษบก ถ้าไม่มีมุขและคนเข้าไปได้หลายคนเรียกว่ามณฑป ถ้าเป็นเรือนยอดแหลมมีมุขเรียกว่าปราสาท” (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา, 2504 ข, หน้า 213 และนริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา, 2521, หน้า 96) โดยที่รูปแบบของบุษบกนั้นมักมีแบบแผนและองค์ประกอบเช่นเดียวกับงานสถาปัตยกรรมแทบทุกประการ เพียงแต่มิขนาดที่เล็กลง (รูปที่ 7)

รูปที่ 7 รูปแบบของพระมณฑปในงานสถาปัตยกรรม ที่นำไปใช้เป็นรูปแบบของงานมณฑนศิลป์และประณีตศิลป์ เช่นบุษบกประดิษฐานพระพุทธรูป บุษบกธรรมาสัน บุษบกราชรถ

5.2.2 ตู้พระไตรปิฎก

รูปแบบของงานสถาปัตยกรรมเครื่องยอดหรือปราสาทยังถูกนำไปใช้เป็นรูปแบบของงานมณฑนศิลป์ประเภทตู้หรือหีบสำหรับประดิษฐานพระไตรปิฎกซึ่งมีลักษณะเป็นพระมณฑปจำลอง เช่นตู้ทรงมณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎกฉบับทองใหญ่ ภายในพระมณฑปวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตู้ประดิษฐานพระไตรปิฎก พระมณฑปวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร และยังปรากฏกับหีบพระธรรมบางหลังในศิลปะล้านนา

รูปแบบของหีบหรือตู้ซึ่งมีลักษณะเป็นงานสถาปัตยกรรมจำลองประกอบหลังคาเครื่องยอดนั้น เป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนถึงแนวคิดในเรื่องของปราสาทเช่นเดียวกับบุษบก แสดงถึงความสำคัญของสิ่งที่ประดิษฐานอยู่ภายในคือพระไตรปิฎกหรือพระธรรม อันเป็นปูชนียวัตถุซึ่งมีศักดิ์สูง จัดได้ว่าเป็นพระเจดีย์ประเภทหนึ่ง พบว่าตู้พระไตรปิฎกที่สำคัญมักมีรูปแบบที่สอดคล้องกับงานสถาปัตยกรรมซึ่งอยู่ภายนอก คือมีรูปแบบและองค์ประกอบที่เหมือนกันในลักษณะของการย่อส่วนสถาปัตยกรรมลงมา (รูปที่ 8)

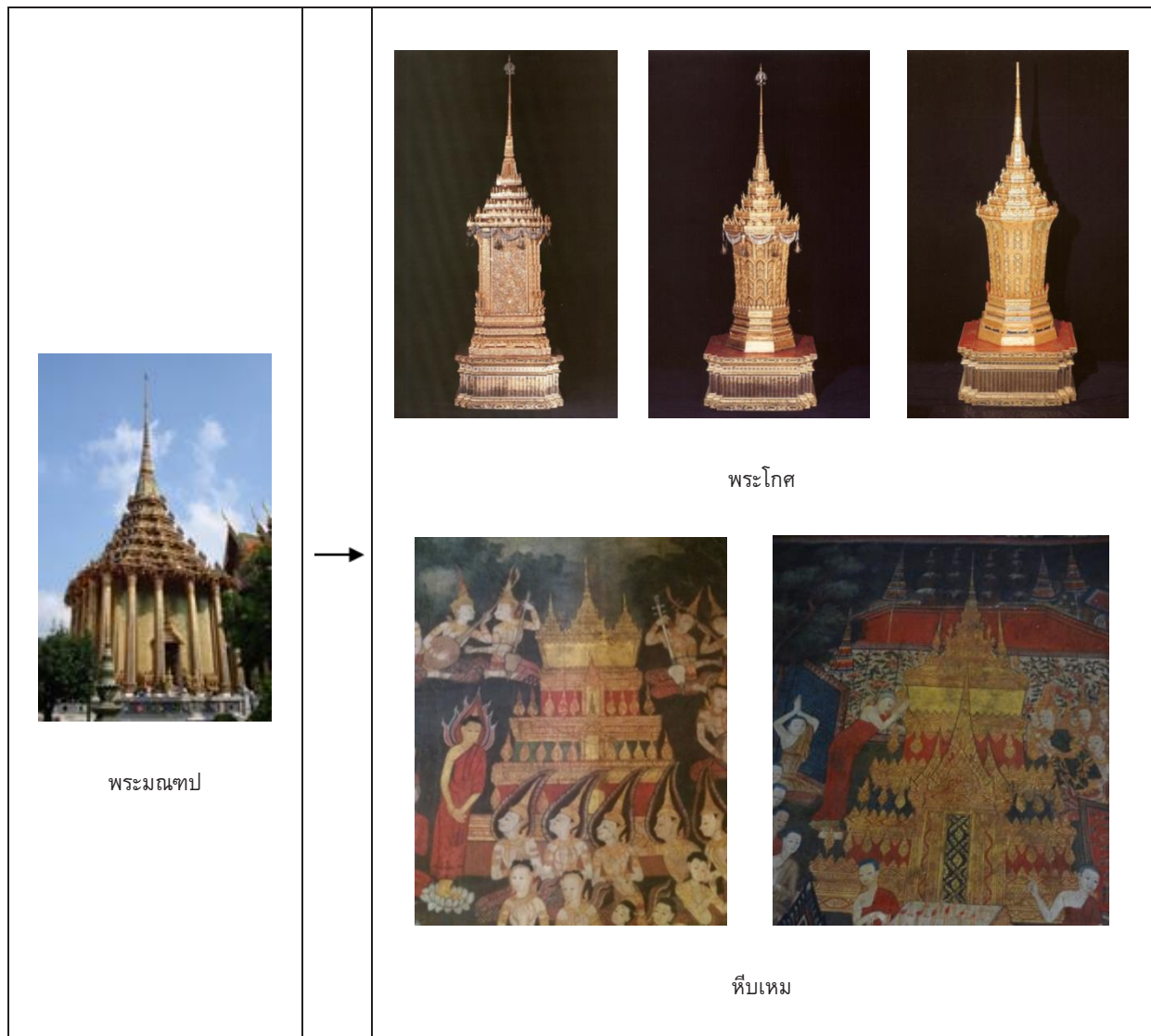

รูปที่ 8 รูปแบบพระมณฑปในงานสถาปัตยกรรม ซึ่งถูกนำไปใช้เป็นรูปแบบของหีบหรือตู้พระไตรปิฎก

5.2.3 พระโกศ

แนวคิดและรูปแบบของเครื่องยอดหรือปราสาทปรากฏกับงานประณีตศิลป์ซึ่งใช้ประกอบในพระราชพิธีพระบรมศพหรือพระศพเพื่อแสดงถึงศักดิ์อันสูงคือพระโกศและโกศ ได้แก่พระโกศมณฑป พระโกศกุดั่น และโกศแปดเหลี่ยม “ฝาโกศก็ทำยอดอย่างหลังคาปราสาท ด้วยสมมติต่อลงไปว่าวัตถุที่ประดิษฐานไว้ในนั้นสูงศักดิ์อยู่ในปราสาท” (นริศรานุกัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า, กรมพระยา, 2505 ก, หน้า 198) “โกศศพก็มีที่มาจากมณฑปที่ตั้งศพแต่ย่อให้เล็กลง มีสิ่งซึ่งพาให้คิดเห็นเป็นเช่นนั้นเรียกว่าโกศมณฑป แม้โกศ

อย่างอื่นเช่นโกศกุดั่น หรือโกศแปดเหลี่ยม ฝาภิเป็นมณฑป ย่อมทำให้เห็นอยู่ว่ามาแต่มณฑปนั่นเอง” (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, 2513, หน้า 61) อย่างไรก็ตามแนวคิดของการจำลองปราสาทหรือการทำเครื่องยอดเป็นที่บรรจุศพนั้นได้เกิดขึ้นกับหีบศพก่อนที่จะเรียกว่า “หีบเหม” (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา, 2546, หน้า 112) ดังเช่นหลักฐานที่ปรากฏจากงานจิตรกรรมไทยประเพณีซึ่งนิยมแสดงภาพหีบพระศพสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ารวมทั้งหีบศพผู้ที่มีศักดิ์สูงเป็นภาพหีบเหม โดยมีฝาหีบเป็นยอดปราสาท แม้ว่าพระโกศจะมีที่มาของรูปแบบจากมณฑปซึ่งเป็นงานสถาปัตยกรรม แต่ก็มีมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบบางประการเช่นการปรับผังให้อยู่ในทรงแปดเหลี่ยมเพื่อสอดคล้องกับการใช้งานดังที่ปรากฏกับพระโกศบางองค์ เช่นเดียวกับหีบเหมที่ยังคงมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า (รูปที่ 9)

รูปที่ 9 รูปแบบของพระมณฑปในงานสถาปัตยกรรม ซึ่งถูกนำไปใช้เป็นรูปแบบของพระโกศ

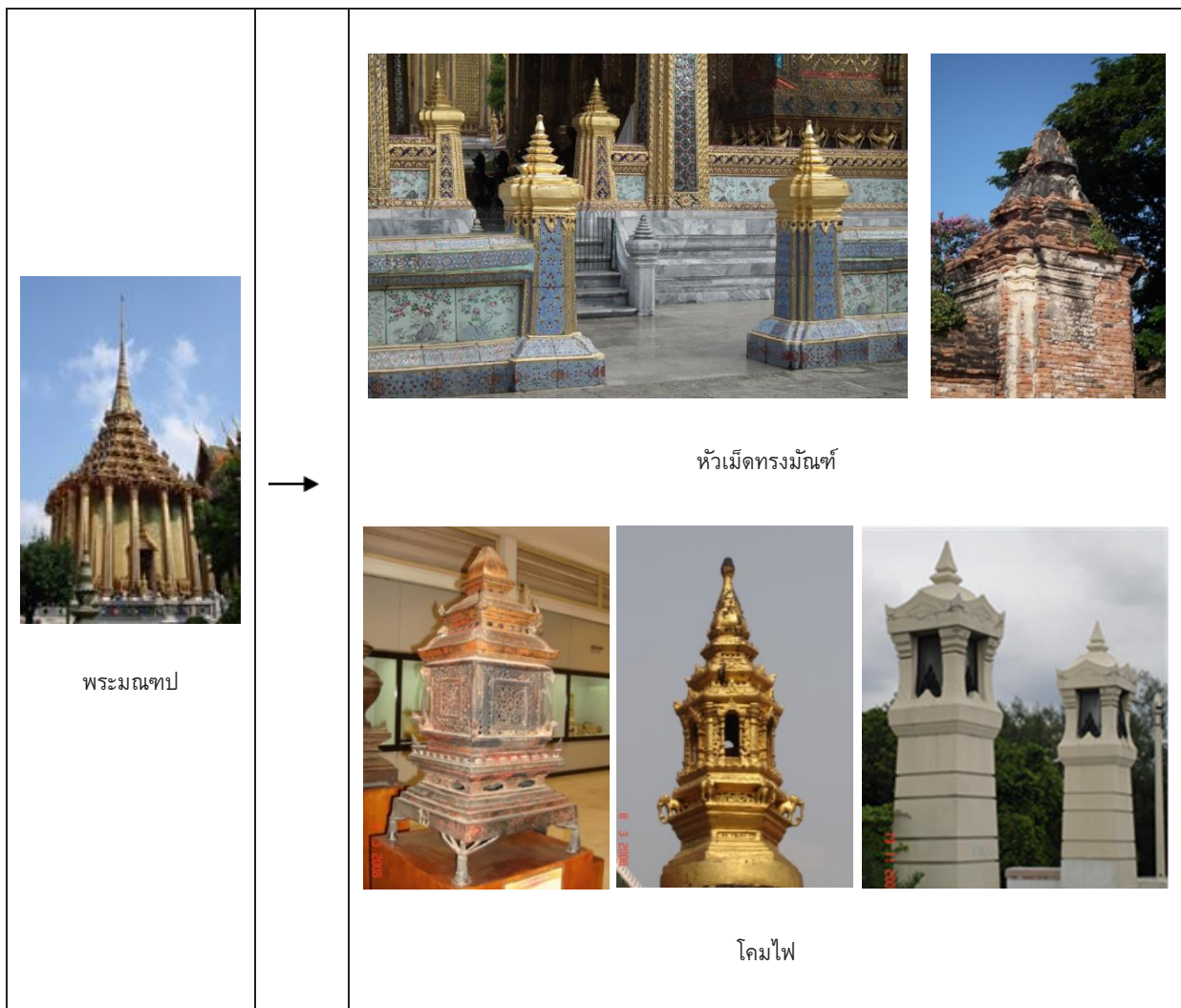
ได้แก่พระโกศมณฑป พระโกศกุดั่น โกศแปดเหลี่ยม รวมถึงหีบเหม

ที่มา: สมมตอมรพันธ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ, ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และนริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา (2539)

5.2.4 หัวเม็ดทรงมณฑป

งานประดับตกแต่งซึ่งเป็นองค์ประกอบของงานสถาปัตยกรรมคืองานประดับหัวเสาที่เรียกว่า หัวเม็ดทรงมณฑปหรือหัวเม็ดทรงมณฑป หัวเม็ดทรงมณฑปคือหัวเสาแบบหนึ่งของระเบียงหรือกำแพง มักทำเป็นชั้นซ้อน

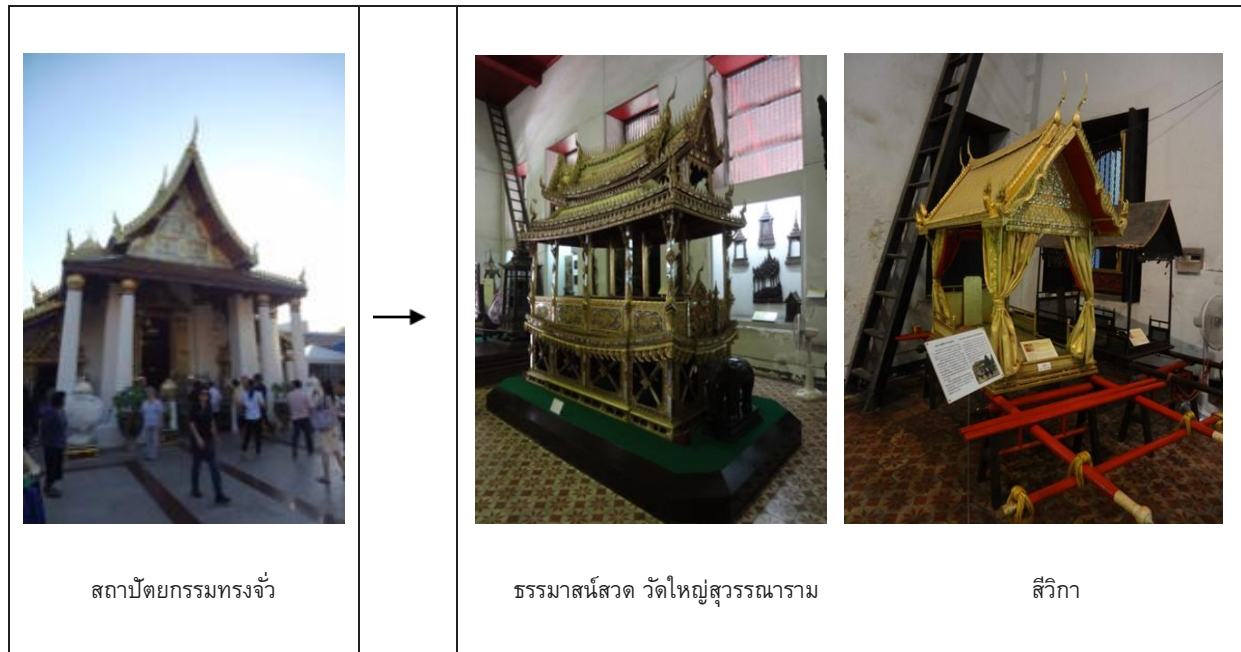
ลดหลั่นกันขึ้นไปเป็นยอดแหลม สันนิษฐานว่าได้เค้าโครงมาจากรูปทรงจอมแหของยอดปราสาท (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550) คำว่า “ทรงมัน พวกช่างเขาใช้พูดกันแต่หัวเม็ดอย่างมียอดแหลม มาแต่ทรงมันทป แล้ว “ทป” หลุดหายไป” (นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และอนุমানราชชน, พระยา, 2552, หน้า 114) หลักฐานซึ่งสนับสนุนแนวพระดำริดังกล่าวยังปรากฏจากรูปแบบของหัวเม็ดทรงมันท์ในศิลปะอยุธยาซึ่งมักมีลักษณะของผังในรูปสี่เหลี่ยมเพิ่มมุม ประกอบด้วยชั้นหลังคาซ้อนกันโดยมีซุ้มทรงบรรพแถลงหรือซุ้มทรงสามเหลี่ยมประดับอยู่ตามชั้นหลังคาซึ่งเป็นรูปแบบที่สะท้อนถึงแนวคิดที่มาจากเครื่องยอดปราสาท หรือทรงมันทปอย่างเด่นชัด เช่นหัวเม็ดทรงมันท์ที่กำแพงวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รูปแบบของปราสาทยังปรากฏกับเครื่องตามประทีปในศิลปะสุโขทัยและศิลปะล้านนาชนิดหนึ่งที่เรียกว่าโคมปู้ โดยมักใช้เป็นโคมตั้งบูชาพระบรมธาตุที่สำคัญในตำแหน่งของหัวเสา รวมถึงยังเป็นรูปแบบของโคมไฟฟ้าประดับหัวสะพาน หรือรั้ว ซึ่งนิยมสร้างกันในยุคสมัยหนึ่ง รูปแบบของเครื่องยอดที่นำมาใช้กับงานศิลปกรรมในกลุ่มนี้โดยมากมักมีรูปแบบที่ลดรูปตัดทอนองค์ประกอบออกจนเกิดรูปแบบที่เรียบง่าย สอดคล้องกับการใช้งาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหัวเม็ดทรงมันท์ที่มีการลดรูปไปจนแทบไม่เห็นถึงที่มาของแนวคิดและรูปแบบเดิมคือเครื่องยอดปราสาท (รูปที่ 10)

รูปที่ 10 รูปแบบของมณฑปในงานสถาปัตยกรรมที่นำไปใช้กับงานมณฑปศิลป์ได้แก่ หัวเม็ดทรงมันท์และโคมไฟ

นอกจากรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมเครื่องยอดหรือปราสาทซึ่งถูกนำไปใช้กับการใช้งานในลักษณะต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว ยังปรากฏงานศิลปกรรมที่นำรูปแบบของสถาปัตยกรรมทรงคฤหาหรือทรงจั่วมาใช้ด้วย เช่นราชยานคานหามประเภทวอหรือสิ่วกา และธรรมมาสันสวดหรือที่เรียกว่าสังเค็ด (น. ณ ปากน้ำ, 2543) ตัวอย่างที่

สำคัญได้แก่ ธรรมาส์สวดสมัยอยุธยา วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี (จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร) แม้ว่ารูปแบบของเครื่องหลังคาในงานศิลปกรรมกลุ่มนี้จะมีได้เป็นลักษณะของเครื่องยอด แต่หลังคาที่ซ้อนชั้น ก็คือรูปแบบหนึ่งของปราสาท รูปจั่วซ้อนกันก็คือหลังคาซ้อนชั้น มาจากความคิดที่ต้องการทำเรือนให้ซ้อนกันตาม ความหมายของปราสาท (สันติ เล็กสุขุม, 2538) โดยพบว่ารูปแบบของงานศิลปกรรมในกลุ่มนี้มักมีองค์ประกอบรวมทั้ง รายละเอียดในงานประดับตกแต่งที่วิจิตรประณีตกว่าในงานสถาปัตยกรรมจริง (รูปที่ 11)

รูปที่ 11 รูปแบบของสถาปัตยกรรมหลังคาทรงจั่วที่นำไปใช้กับเครื่องเรือนและยานพาหนะ ได้แก่ธรรมาส์และสีกา

6. การอภิปรายผล สรุปล และข้อเสนอแนะ

6.1 การอภิปรายผล

การแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบซึ่งกันและกันในงานศิลปะไทยนั้นจะเกิดขึ้นต่อเมื่องานศิลปะและงานสถาปัตยกรรมนั้นมีแนวความคิดหรือมีรูปแบบเช่น รูปร่าง รูปทรง และองค์ประกอบบางประการที่สอดคล้องไปในแนวทางเดียวกัน หรือทั้งแนวความคิดและรูปแบบมีความสอดคล้องไปในแนวทางเดียวกัน การแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบซึ่งกันและกันในงานศิลปะไทยนั้นอาจเทียบเคียงได้กับแนวคิดของการออกแบบที่เรียกว่าการอุปมา (Metaphors) (เลอสม สถาปิตานนท์, 2539) คือการนำรูปแบบของสิ่งหนึ่งไปเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งเพื่อสื่อความหมายถึงแนวความคิดบางประการ ซึ่งในงานศิลปะไทยมีด้วยกันหลายลักษณะ เช่นในลักษณะที่นำมาเปรียบเทียบใช้โดยตรงและยังคงรูปแบบที่เข้าใจได้ชัดเจน หรือลักษณะที่มีการคลี่คลายลดรูปไปสู่ความเรียบง่ายมากขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับการใช้งานในรูปแบบที่ต่างออกไป ผลของแนวคิดดังกล่าวยังทำให้งานศิลปะไทยมีรูปแบบที่มีความหลากหลาย เกิดความน่าสนใจและความแปลกใหม่ในศิลปะ

6.2 สรุปผลการวิจัย

การแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบซึ่งกันและกันในงานศิลปะไทยแสดงถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อกันในงานศิลปะไทยประเภทต่าง ๆ ที่เป็นงานทัศนศิลป์ ได้แก่งานจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม มัณฑนศิลป์ และประณีตศิลป์ แบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มได้แก่ (ตารางที่ 2)

กลุ่มที่ 1 การแลกเปลี่ยนแนวคิดและรูปแบบจากงานศิลปะที่มีใช้งานสถาปัตยกรรมไปสู่งานสถาปัตยกรรม ปรากฏกับงานสถาปัตยกรรมในกลุ่มของพระเจดีย์คือเจดีย์ทรงปราสาท และเครื่องยอด ได้แก่เครื่องยอดแบบจตุรพักตร์ และเครื่องยอดทรงมงกุฎ พบว่าในกลุ่มของสถาปัตยกรรมพระเจดีย์และเครื่องยอดนี้ ล้วนเกิดจากการปรับเปลี่ยน

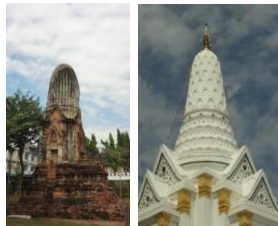
ดัดแปลงมาจากรูปแบบมาตรฐานที่มีอยู่ โดยการนำแนวคิดหรือรูปแบบในเชิงจิตรกรรมหรือประติมากรรมเข้ามาผสมผสาน โดยทั้งหมดเป็นรูปแบบพิเศษที่นิยมอยู่เฉพาะบางยุคสมัยหรือเพียงบางแห่งเท่านั้น ไม่เป็นที่แพร่หลายและไม่มีการสร้างสืบทอดกันอย่างต่อเนื่องเป็นแบบแผน ในประเด็นของแนวความคิดนั้น อาจมีความหมายที่สอดคล้องไปในทางเดียวกันคือมีแนวคิดในการออกแบบที่เหมือนหรือคล้ายกัน หรืออาจไม่ได้มีความหมายที่สอดคล้องไปในทางเดียวกันก็ได้ โดยที่มีความสัมพันธ์กันในแง่ของรูปแบบคือมีรูปร่าง รูปทรงหรือองค์ประกอบบางประการที่สอดคล้องกัน

กลุ่มที่ 2 การแลกเปลี่ยนแนวคิดและรูปแบบจากงานสถาปัตยกรรมไปสู่งานศิลปะที่มีใช้งานสถาปัตยกรรมปรากฏตัวอย่างของการใช้งานในหลายลักษณะทั้งงานมณฑลศิลป์ และประณีตศิลป์ ได้แก่ บุษบก ตู้พระไตรปิฎก พระโกศ และหัวเม็ดทรงมณฑป เป็นต้น รูปแบบของงานสถาปัตยกรรมที่นำไปใช้นั้นมักไม่สัมพันธ์กับการใช้งานโดยตรง กล่าวคือ นำรูปแบบของสถาปัตยกรรมไปใช้กับสิ่งที่ไม่ใช่สถาปัตยกรรม แต่ถูกนำไปใช้ด้วยเหตุผลเพื่อสื่อความหมายแสดงถึงแนวความคิดบางประการ โดยพบว่าแนวความคิดในเรื่องของปราสาทเป็นแนวคิดหลักที่ก่อให้เกิดรูปแบบของงานศิลปะไทยในกลุ่มนี้ จึงมักมีการใช้งานเฉพาะกับผู้ที่มิศักดิ์สูงอันเกี่ยวเนื่องในศาสนาและราชสำนัก

6.3 ข้อเสนอแนะ

นอกจากการแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบซึ่งกันและกันที่เกิดขึ้นในงานทัศนศิลป์แล้ว งานศิลปะในประเภทอื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่ทัศนศิลป์ เช่นวรรณศิลป์ ย่อมมีการแลกเปลี่ยนแนวความคิดหรือแรงบันดาลใจซึ่งกันและกันด้วย จึงประเด็นที่สามารถศึกษาเพิ่มเติมต่อไปได้ งานวิจัยนี้นอกจากเป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ของงานศิลปะไทยประเภทต่าง ๆ ในประเด็นของการแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบซึ่งกันแล้ว จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ออกแบบงานศิลปะไทย ทำให้มีความเข้าใจถึงที่มาและความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันของงานศิลปะไทยในแต่ละประเภท สามารถเกิดแนวความคิดในการสร้างสรรค์ผลงานได้อย่างหลากหลายและมีความเหมาะสมตามแบบแผนของงานศิลปะไทย

ตารางที่ 2 แสดงการอธิบายผลการวิจัย

การแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบซึ่งกันและกันในงานศิลปะไทย			
กลุ่มที่ 1 การแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบจากศิลปะที่มีใช้งานสถาปัตยกรรมไปสู่งานสถาปัตยกรรม		กลุ่มที่ 2 การแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบจากสถาปัตยกรรมไปสู่งานศิลปะที่มีใช้งานสถาปัตยกรรม	
งานศิลปะ →	งานสถาปัตยกรรม	งานสถาปัตยกรรม →	งานศิลปะ
 งานจิตรกรรม หรือ งานประติมากรรม	 พระเจดีย์ทรงปราสาท -ปราสาทยอดโด -ปราสาทยอดกลีบบัว -ปราสาทยอดกลีบบัว	 ปราสาท	 มณฑลศิลป์ ประณีตศิลป์ -บุษบก -ตู้พระไตรปิฎก -พระโกศ -หัวเม็ดทรงมณฑป

 งานประติมากรรม งานประณีตศิลป์	 เครื่องยอด -เครื่องยอดจตุรพักตร -เครื่องยอดทรงมงกุฏ	 สถาปัตยกรรมทรงจั่ว	 มณฑปศิลป์ ประณีตศิลป์ -ธรรมาสัน -สัฎฐิกา
---	---	---	--

7. กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การแลกเปลี่ยนแนวความคิดและรูปแบบซึ่งกันและกันในงานศิลปะและสถาปัตยกรรมไทย” ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากเงินรายได้ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2561

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2556). กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์. เข้าถึงได้จาก: <http://www.finearts.go.th>.
- โชติ กัลยาณมิตร. (2548). พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปเกี่ยวเนื่อง. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- น. ณ ปากน้ำ. (2532). ความเข้าใจในศิลปะ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- น. ณ ปากน้ำ. (2543). ธรรมาสัน ศักดิ์และศรีแห่งศิลปะไทย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- น. ณ ปากน้ำ. (2541). สมุดภาพประวัติศาสตร์ศิลปะสยามประเทศ: ศิลปะก่อนกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และอนุমানราชชน, พระยา. (2552). บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ เล่ม 3. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป.
- นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. (2521). บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ เล่ม 5. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. (2546). สารานุกรมสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. องค์การค้ำของคุรุสภา.
- นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. (2504 ก). สารานุกรมสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. องค์การค้ำของคุรุสภา.
- นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. (2504 ข). สารานุกรมสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. องค์การค้ำของคุรุสภา.
- นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. (2505 ก). สารานุกรมสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. องค์การค้ำของคุรุสภา.
- นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. (2505 ข). สารานุกรมสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. องค์การค้ำของคุรุสภา.

- นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. (2512). หม่อมเจ้าหญิงพิไลเลขา ดิศกุล. พระนคร: วัชรินทร์การพิมพ์.
- นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. (2513). ชุมนุมพระนิพนธ์ พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภ
พฤติยากร. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กฤษฎาภรณ์.
- แน่น้อย ศักดิ์ศรี, หม่อมราชวงศ์ และคณะ. (2531). สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง 1. กรุงเทพฯ: สำนักพระราชพิธีการ.
พิชญา สุ่มจินดา. (2553). บุคคลธรรมดาที่ยอดมั่งคั่งในการปฏิวัติราชประดิษฐ์ ราชประดิษฐ์พิพิธบรรณ.
นนทบุรี: โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2541). พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ:
ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2550). พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม อักษร ก-ฮ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ:
ราชบัณฑิตยสถาน.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2551). ประวัติ แนวความคิด และวิธีค้นคว้าวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะไทย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
เลอสม สถาปิตานนท์. (2539). แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2560). เจดียในประเทศไทย: รูปแบบ พัฒนาการ และพลัศร์ธา. นนทบุรี: เมืองโบราณ.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (2562). ฐานข้อมูลศิลปกรรมเอเชียอาคเนย์. เข้าถึงได้จาก: <https://www.sac.or.th>
- สันติ เล็กสุขุม. (2553). งานช่าง คำช่างโบราณ. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- สันติ เล็กสุขุม. (2549). ศิลปะสุโขทัย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สันติ เล็กสุขุม. (2538). หลัการซ้อนชั้นของโบสถ์ วิหาร. ศิลปวัฒนธรรม. 16(8 มิถุนายน 2538), 186-188.
- สมมตอมรพันธ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ, ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และนริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้า
เจ้าฟ้ากรมพระยา. (2539). ดำเนินพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพระราชวัง.